

Fiskālās disciplīnas
padome

LĒNĀ TUVOŠANĀS VALSTS BUDŽETAM

Ziņojums par 2018. gada aptauju

ANOTĀCIJA

Par valsts budžeta veidošanu interesējas katrs piektais Latvijas iedzīvotājs, – tā ļauj mums konstatēt Fiskālās disciplīnas padomes jau trešo gadu īstenotā iedzīvotāju aptauja par budžeta disciplīnu. Kopējās informācijas pārpilnības apstākļos redzam šo īpatsvaru lēni, bet katru gadu mazināmies. Aptaujas atbildēs iedzīvotāji lēnām notic Valdības spējai caurspīdīgi nodrošināt budžeta izstrādes informāciju, un arī vēl krietni pietrūkst pārliecības par Valdības spēju nodrošināt kvalitatīvu plānošanu budžeta ieņēmumiem un izdevumiem. Tajā pat laikā redzam, ka iedzīvotājiem zūd apetīte uz iekrājumu veidošanu, tomēr arī parāda pieaudzēšanas atbalsts, lai arī būtu veltīts prātīgām investīcijām, ikgadēji nedaudz samazinās. Krīzes brīžos iedzīvotāji aicina neaiztikt veselības, sociālās aizsardzības un izglītības izdevumus, taču kā pirmos ļautu samazināt visu valsts pārvaldes nozaru darbinieku algas, aizsardzības un kultūras izdevumus. Budžeta deficīta segšanai iedzīvotājs atbalsta izdevumu samazināšanu, nevis nodokļu palielināšanu.

Dace Kalsone

Pētījums 02/2018

Saturs

Kopsavilkums.....	3
Iedzīvotāju interese par budžeta veidošanu būtiski vājinās.....	4
Informēšanas avotu profilā pieaug valsts iestāžu mājaslapu nozīme	5
Budžeta veidošanas informācija tomēr varētu būt vēl plašāk pieejama	6
Iedzīvotājs saskata Valdības viduvējību plānojot ieņēmumus un izdevumus	7
Parādu mazināt nedrīkst palielināt	8
Veselības izdevumus samazināt nav brīv', taču pirmās vienmēr drīkst cirt valsts darbinieku algas	10
Ja budžetu veidot bez deficīta, tad samazinot izdevumus, nevis palielinot nodokļus	12
Secinājumi.....	13
Rekomendācija	13
Izmantotā literatūra.....	15

Kopsavilkums

Šogad trešo gadu sadarbībā ar pētījumu centru SKDS tika veikta Fiskālās disciplīnas padomes kārtējā aptauja par to, kā Latvijas iedzīvotājs vērtē valsts naudas disciplīnu¹. **Viens no galvenajiem jautājumiem ir ierasti atbildēts pozitīvi jeb aptuveni piektā daļa iedzīvotāju interesējas par to, kā tiek sastādīts valsts budžets.** Tomēr bažīgus dara šī rādītāja novērojums dinamikā – kopš 2016. gada interese ikgadēji samazinās. No 25% 2016. gadā līdz 19% 2018. gadā, kas ir būtisks samazinājums. Kopējā informācijas pārpilnībā budžeta tēma, lai cik arī nozīmīga un skar katru iedzīvotāju, tomēr nespēj noturēt savu interesentu loku, nerunājot par iespēju šo loku pieaudzēt.

Informācijas pieejamība ir nākamais pozitīvais aspekts, kuru ir vērts izcelt šīgada aptaujā. **Ir izlīdzinājusies televīzijas un interneta portālu – kā galveno informācijas avotu par budžetu izmantošana – un ir pieaugusi valsts iestāžu interneta mājaslapu kā informācijas avotu izmantošana.** Budžeta tēma televīzijā tiek skatīta ar katru gadu mazāk, taču ar katru gadu aug interneta portālu popularitāte. Saeimas un ministriju mājaslapas ir stingri iekarojušas savu lasītāju šajā pragmatiskajā tēmā, un ar katru gadu iedzīvotāji arvien biežāk izmanto tieši šo avotu.

Arī valsts pārvaldes informācijas caurspīdīgums pakāpeniski tiek novērtēts arvien labāk. **Ikgadēji pavisam nedaudz pieaug novērtējums tam, ka informācija par budžetu ir pietiekama.** Informācijas pieejamības reitings trīs gados ir jau uzkāpis līdz 4,64 punktiem (no 4,39 punktiem 2016. gadā) no 10 iespējamiem.

Jautājumos, kas skar Valdības vērtējumu par tās spēju kvalitatīvi plānot valsts budžeta ieņēmumus un izdevumus, iedzīvotājs ir vēl kritiskāks nekā iepriekš minētajā jautājumā par informācijas pieietiekamību. **Iedzīvotāji gadu no gada noturīgi, vērtējot skalā no 1 līdz 10, spēj ielikt tikai pirmo pozitīvo vērtējumu, ja salīdzinām ar skolas vērtēšanas skalu.** Valdības darbs ar budžeta ieņēmumiem un izdevumiem spēj saņemt iedzīvotāju novērtējumu ap 4 ballēm no 10.

Neskatoties uz to, ka zinām, ka parāds nav brālis, tad tomēr šajās iedzīvotāju atbildēs jau parādās valsts parāda, ja tā var teikt – divdomīgums. No vienas puses, iespējams tāpēc, ka ekonomika šobrīd ir uz laba viļņa, **iedzīvotāji kļūst katru gadu nedaudz skeptiskāki par to, ka būtu jādomā par iekrājumiem un šobrīd būtu jātaupa budžets,** taču no otras puses (saistītā jautājumā) **iedzīvotāji kļūst arī skeptiskāki pret parāda palielināšanu.**

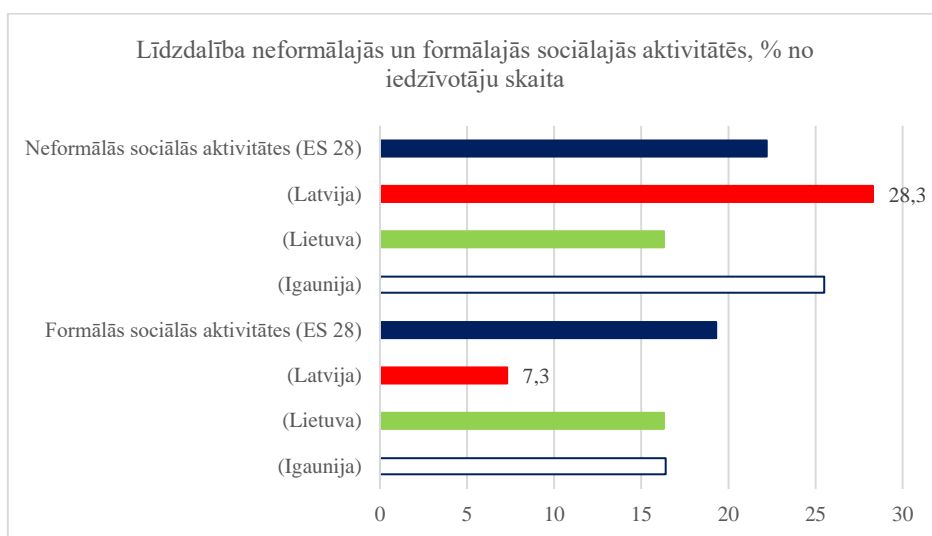
Noturīgs ir to trīs vadošo nozaru saraksts, kuras budžetam kritiskos brīžos iedzīvotāji varētu pieļaut apcirt, un no otras puses, kuras nozares arī krīzēs noteikti būtu jāsaudzē no izdevumu samazināšanas. **Gadu no gada iedzīvotājs neļautu mazināt (jeb tās būtu jāmazina kā pēdējās) izdevumus veselības aprūpē, sociālajās garantijās un izglītībā un zinātnē, taču visātrāk drīkst samazināt izdevumus, kas saistīti ar algām valsts pārvaldē, atbalstu mākslai un kultūrai, kā arī valsts aizsardzībai un iekšējai drošībai.**

Noslēgumā jautājumā par to, kāda Valdības rīcība derētu tam, lai mūsu valsts budžets būtu sabalansēts jeb zāles pret budžeta deficītu – izdevumu samazināšana vai nodokļu celšana – **87% no iedzīvotājiem gan 2016. gadā, gan 2018. gadā uzskata, ka jāstrādā ar izdevumu pusi, nevis nodokļu palielināšanu, ja vēlamies Latvijas budžetu līdzsvarā.**

¹ Šis ziņojums ir pirmais apskats par iedzīvotāju viedokli par budžeta disciplīnu, otrs apskats no šīgada aptaujas būs daļa no Fiskālās disciplīnas padomes politisko partiju aptaujas ziņojuma 2018. gada augustā.

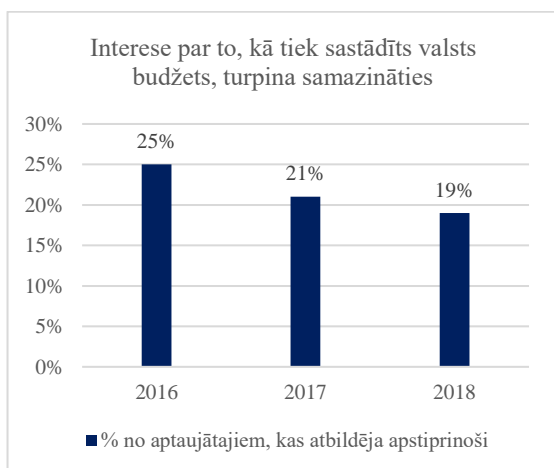
Iedzīvotāju interese par budžeta veidošanu būtiski vājinās

Pirms vērtēt, vai tas, ka teju 20% no Latvijas iedzīvotājiem interesē budžeta veidošanas process, ir daudz vai maz, jāapskata, kāds iedzīvotāju apmērs kopumā ir aktīvs sociāli politiskajās norisēs valstī. Viens šāds rādītājs varētu būt atsaucība vēlēšanās un referendumos², cits rādītājs varētu līdzdalība sociālajās aktivitātēs kā tādās. **Vidēji teju 30% no Latvijas iedzīvotājiem ir aktīvi neformālajos sociālajos pasākumos un mazāk par 10% – formālajos pasākumos** (Eiropas Komisija 2015) (skat. 1. attēlu zemāk). Pēdējo apliecina arī vājā dalība politiskajās partijās (Centrālā statistikas pārvalde 2008) – 80% iedzīvotāju nepiedalās nekādos politiskajos vai publiskajos pasākumos.

1. attēls. Brīvprātīgā līdzdalība (formālā un neformālā), 2015 (% no 16+ iedzīvotājiem). Avots: Eiropas Komisija, 2015.

Šī gada aptaujas rezultāts – ar 19% iedzīvotāju – kā aktīvo daļu sabiedrības, ir vērtējams pozitīvi. Jo pakārtoti var pieņemt, ka aktīvajai sabiedrības daļai lielā mērā interesē arī valsts budžeta veidošanas process un rezultāts.

2. attēls. Pozitīvās atbildes no visiem respondentiem uz jautājumu "Vai Jūs sekojat līdzi tam, kā tiek sastādīts valsts budžets?", % no visiem respondentiem. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Tomēr tas, ka šī interese trīs gadu laikā parāda samazinošu tendenci (skat. 2. attēlu) nepalīdz tam, lai sabiedrību varētu nosaukt par augošu savā atbildībā par valsts naudas jautājumiem. **Ja ieinteresēto iedzīvotāju īpatsvars mazinās, tad var pieņemt, ka kopējā informācijas plūsmā biežāk aizslīd nepamanīti svarīgi lēmumi, kas ietekmē sabiedrības labklājību.**

Ja vēlamies izcelt to, cik aktīvi ir iedzīvotāji pēc kādām sociāldemogrāfiskām pazīmēm, tad arī šogad vislielāko uzmanību budžetam izrādīja – 25% no iedzīvotājiem, kuriem ir 64 gadi un vairāk; 29% no tiem iedzīvotājiem, kam ir augstākā izglītība; 27% no tiem iedzīvotājiem, kas strādā publiskajā sektorā, kā arī 35% no tiem, kam ir augsti ienākumi (SKDS 2018).

² 2017.gada 3. jūnija pašvaldību vēlēšanās nobalsoja 50,39% no balsstiesīgajiem iedzīvotājiem. Pieejams: <http://pv2017.cvk.lv/Activities>, skatīts: 14.06.2018. 2012.gada 18.februārī tautas nobalsošana par krievu valodu kā otro valsts valodu nobalsoja 71,13% no balsstiesīgajiem iedzīvotājiem. Pieejams: <https://www.cvk.lv/pub/public/30256.html>, skatīts: 14.06.2018.

Lēnā tuvošanās valsts budžetam

Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju nozares spēja piedāvāt arvien spēcīgākus datu apstrādes rīkus ir veicinājusi arī to, ka izziņas informācija arvien vairāk ir daudz un brīvi pieejama. Gan vispārējās informācijas, gan nozaru specializējošās informācijas plūsma uzliek atbildību iedzīvotājiem spēt kvalitatīvi organizēt savu laiku, taču iespējams liek pieņemt arī tādus lēmumus, kā lieki netērēt laiku tādas informācijas apguvei, kas nav iedzīvotāja tiešā interešu lokā.

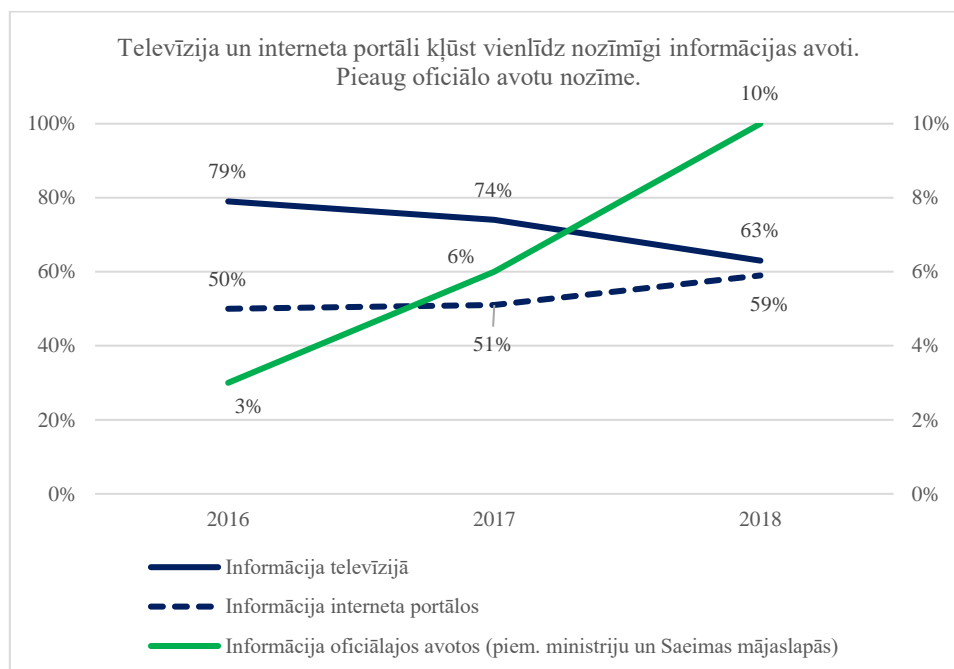
Nav pieļaujams, ka intereses samazinājums no iedzīvotāja puses liktu publiskajam sektoram kļūt mazāk pieejamam vai mazāk caurspīdīgam – sak', tāpat vairs neviens to nelasa un nevienu tas neinteresē. Tieši otrādi – iedzīvotāji, kas pievēršas budžeta jautājumiem vēlas redzēt to arvien skaidrāk un saprotamāk pasniegtu (skatīt tālāk pie jautājuma par budžeta publiskās informācijas pietiekamību).

Finanšu ministrija ir veikusi lielu daļu mājasdarba, lai iedzīvotājs būtu informēts par budžeta veidošanas procesiem, piemēram, veidojot vienkāršas un saprotamas infografikas, kuras sniedz informāciju par to, kā budžets izskatītos, ja tiktu līdzīgi dalīts viens eiro (Finanšu ministrija 2015). Kā arī regulāri ir pieejama informācija par jaunumiem 2017. gada nodokļu reformas kontekstā (Finanšu ministrija 2018). Iespējams, ka pateicoties šai informācijai, ir izdevies noturēt iedzīvotāju interesi tuvu 20%.

Lai arī pozitīvi var vērtēt gan informācijas vienkāršošanu, gan profesionālās informācijas pārpilnību, interese par budžeta veidošanu būtiski vājinās. Iespējams tieši informācijas plūsmas intensitāte ietekmē šo mazinājumu un jāmeklē jauna paradigma sabiedrības intereses noturēšanai un budžeta veidošanas caurspīdīguma uzturēšanai un tālākai palielināšanai.

Informēšanas avotu profilā pieaug valsts iestāžu mājaslapu nozīme

Tuvāk pētot informācijas avotus, kurus izmanto tie iedzīvotāji, kuriem ir interese par budžeta veidošanu, pozitīvi jāatzīmē būtiskais pieaugums valsts iestāžu – ministriju un Saeimas – mājaslapu izmantošanā. 2016. gadā tos kā avotus norādīja vien 3%, 2017. gadā 6%, bet šogad jau ir sasniegts 10% līmenis (skat. 3. attēlu).

3. attēls. Atbildes uz jautājumu "Kur Jūs sekojat līdzi tam, kā tiek sastādīts valsts budžets?", % no tiem respondentiem, kas interesējas par budžetu. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

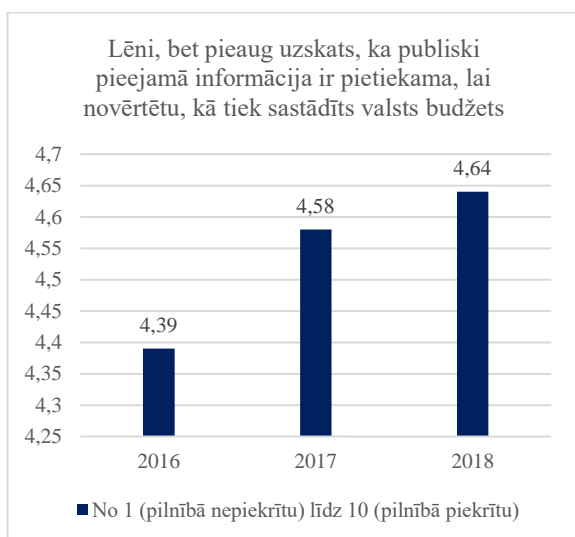
Pirmo vietu ieņem televīzija un otro vietu – interneta portāli. Ja 2016. gadā starp abiem avotiem bija 29% punkti, tad 2018. gadā abas vietas ir jau vien ar 4% punktu atšķirību. Pāris gadu laikā televīzija, kā

informācijas avots saruka no 79% līdz 63%, savukārt interneta kā avota izmantošana pieauga no 50% līdz 59% iedzīvotāju. Šādas izmaiņas zināmā mērā liecina par to, ka sabiedrībā mainās informācijas patēriņa paradumi, un budžeta informācijas apguve nav izņēmums. Vēsturiski noturīgi tradicionālie avoti, kā informācija laikrakstos un informācija radio, saglabā vidēji savu ¼ sabiedrības nišu.

Arvien biežāka iestāžu oficiālo mājaslapu izmantošana budžeta datu izpētei ir lieliska tendence, kura vienlaikus arī uzliek iestādēm papildu atbildību sniegt pēc iespējas caurspīdīgu, plašu un skaidru informāciju. Savukārt tas, ka internets kļūst stabili līdzsvarotīgs informācijas avots paralēli iepriekš dominējošai televīzijai, veido zināmu līdzatbildību starp iedzīvotājiem un tiem, kas nodrošina informāciju interneta portālos. Kriticisms un papildu datu pārbaude ir nosacījums abām pusēm – gan lasītājam, gan jebkuram medijam.

Budžeta veidošanas informācija tomēr varētu būt vēl plašāk pieejama

Turpinot jautājumā par informācijas nodrošinājumu un to saliekot ar iepriekšējā jautājumā gūto priekšstatu par to, ka oficiālās iestāžu vietnes kļūst arvien populārākas, varam pārliecināties, ka **Latvijas iedzīvotāji pakāpeniski arvien pozitīvāk vērtē arī budžeta informācijas pietiekamību** (sk. zemāk 4. attēlu).

4. attēls. Atbildes uz jautājumu "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat, ka publiski pieejamā informācija ir pietiekama, lai novērtētu kā tiek sastādīts valsts budžets", vidējā vērtība no visu respondentu atbildēm. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Kopš 2016.gada, kad pirmo reizi tika veikta iedzīvotāju aptauja par budžeta disciplīnu, ik gadu nedaudz pieaug iedzīvotājos pozitīvais uzskats par to, vai publiski pieejamā informācija ir pietiekama, lai novērtētu budžeta izstrādi. **Sasniegto 4,64 punktu līmeni (no 10 iespējamiem) nevaram vērtēt kā pietiekamu vai apmierinošu, tomēr iedzīvotāju uzskats paliek arvien pozitīvāks un tāpēc varam secināt, ka kādā noteiktā apmērā informācijas pieejamība un pietiekamība uzlabojas.**

Starptautiski (OECD 2017, IMF 2018) ir noteiktas vispārpieņemtas prasības par publisko finanšu informācijas pieejamību, t.sk. budžeta izstrādes gaitā. Latvija dažādās ar publiskajām finansēm saistītajās publikācijās tiek minēta gan kā labs³ un attīstīts piemērs⁴, gan arī, protams, **saglabājas daudz aspektu, kas kritiskajai iedzīvotāju daļai liek uzdot papildu jautājumus, piemēram, ikgadējais Saeimas deputātu kvotu jautājums** (Providus 2017).

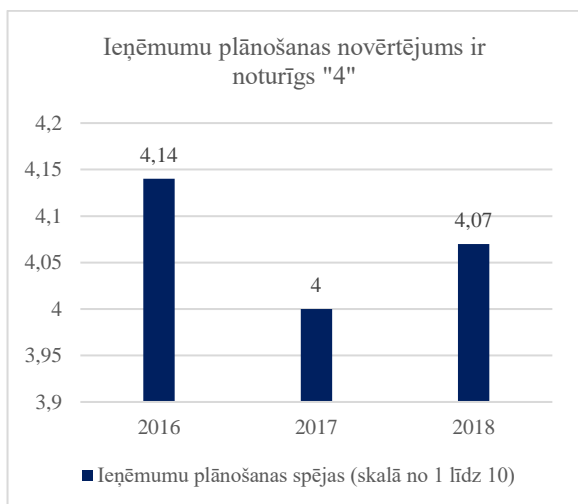
Trīs gadu laikā iedzīvotāju uzskati par publiskās informācijas pietiekamību par budžeta izstrādi ir saglabājušies salīdzinoši nemainīgi, lai arī ar nelielu pozitīvu tendenci. Iedzīvotāju uzskats par informācijas pietiekamību nav sasniedzis nākamo novērtējuma pakāpi – "5", neskatoties uz to, ka arvien profesionālāk ir pieejama informācija gan Finanšu ministrijas mājaslapā, gan arī profesionālāk to apgūst iedzīvotājs (par ko liecina pieaugums tieši oficiālo mājaslapu izmantošanā).

³ Par fiskālo risku deklarācijas rīku. Budget Transparency Toolkit. OECD, October 2017. Pieejams: <http://www.oecd.org/gov/budgeting/budget-transparency-toolkit.pdf>, 55.lpp.

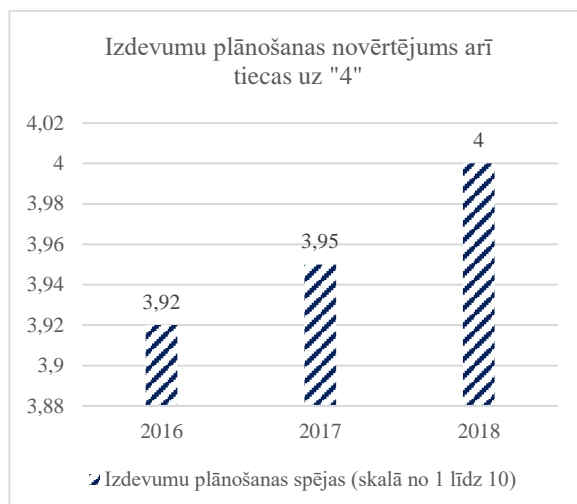
⁴ Par pensiju sistēmas pārskatāmības uzlabošanu. Reviews of Pension Systems: Latvia. OECD, March 2018. Pieejams: <https://www.oecd.org/els/public-pensions/pensions-latvia-2018-presentation-short.pdf>, 1.lpp.

Iedzīvotājs saskata Valdības viduvējību plānojot ieņēmumus un izdevumus

Iedzīvotāji ir ne mazāk kritiski savos uzskatos par to, kā Valdībai iet ar spēju reālistiski plānot valsts budžeta ieņēmumus un izdevumus (sk. 5. un 6. attēlu). Kaut kādā mērā šāds novērtējums varētu būt saistīts arī ar iedzīvotāju pašlūgumu uz to, vai Valdība spēj kvalitatīvi pārvaldīt valsts finanses. Informatīvais fons, kurā regulāri parādās ziņas gan par budžeta līdzekļu nepietiekamību, gan par nelietderīgi tēriņiem, un pietrūkstot pozitīvajai informācijai, var būt viens no cēloņiem šādai kritiskai attieksmei.

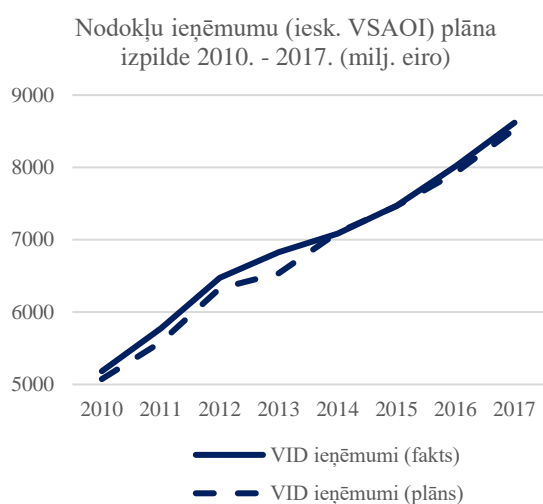

5. attēls. Atbildes uz jautājumu "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat, ka Latvijas valdība ieņēmumu prognozēšanai pieiet reālistiski", vidējā vērtība no visu respondentu atbildēm. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

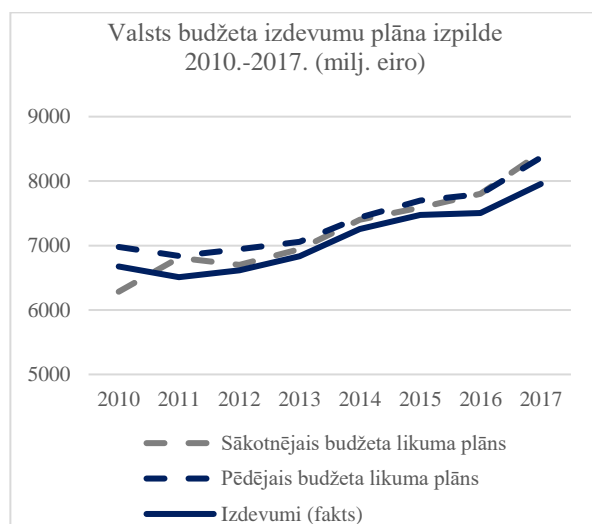

6. attēls. Atbildes uz jautājumu "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat, ka Latvijas valdība izdevumu plānošanai pieiet reālistiski", vidējā vērtība no visu respondentu atbildēm. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Jo šo jautājumu ir tehniski ļoti viegli salīdzināt ar to, kā Valdības darba kvalitāte izskatās pēc budžeta izpildes fakta (sk. 7. un 8. attēlu).

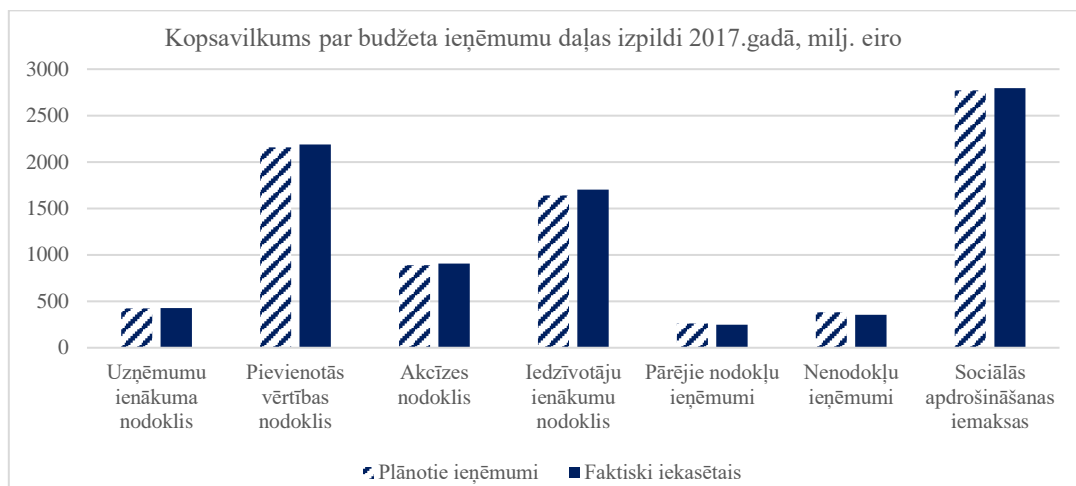
7. attēls. Budžeta ieņēmumu plānu izpilde 2010.-2017. gadā. Avots: Valsts ieņēmumu dienests.

8. attēls. Budžeta izdevumu plānu izpilde 2010.-2017. gadā. Avots: Valsts kase, Finanšu ministrija

Un te novērojot, cik punktuāli sokas ar ieņēmumu plānošanu un pēc tam izpildi (sk. 7. attēlu), redzam, ka iedzīvotājs ir pārlietu kritisks. Valdība spēj ieņēmumu plānus izpildīt teju ar aptiekāra precizitāti.

Arī tālāk, nonākot līdz jau konkrētu nodokļu detalizācijai, tad precizitāte tikai nedaudz mazinās, taču salīdzinoši nebūtiski (sk. 9. attēlu)⁵.

9. attēls. Budžeta ieņēmumu plānu izpilde 2017. gadā. Avots: Valsts ieņēmumu dienests.

Izdevumu plānu izpilde (sk. iepriekš 8. attēlu) ir vērtējama vismaz divējādi, t.i. novērtējot izdevumu plāna izpildi pret (i) sākotnējo plānu vai (ii) gada laikā precizēto plānu. Šeit arī Valdībai būtu grūti pārmest to, ka izdevumu plāni ir optimistiskāki nekā to izpilde jeb tas, ka izdevumi ir mazāki nekā plānots. To var arī skaidrot kā zināmu taupību, un ne vienmēr kā neizdarību. Salīdzinot sākotnējo plānu (pelēkā raustītā līnija), kas tiek apstiprināts iepriekšējā gadā par nākamo gadu, ar precizēto plānu (tumši zilā raustītā līnija), ir redzams, ka biežāk pēdējais budžeta izdevumu plāns ir lielāks nekā sākotnēji apstiprinātais. Tomēr vēlāk budžeta faktiskā izpilde drīzāk ir tuvāka pirmējam plānam.

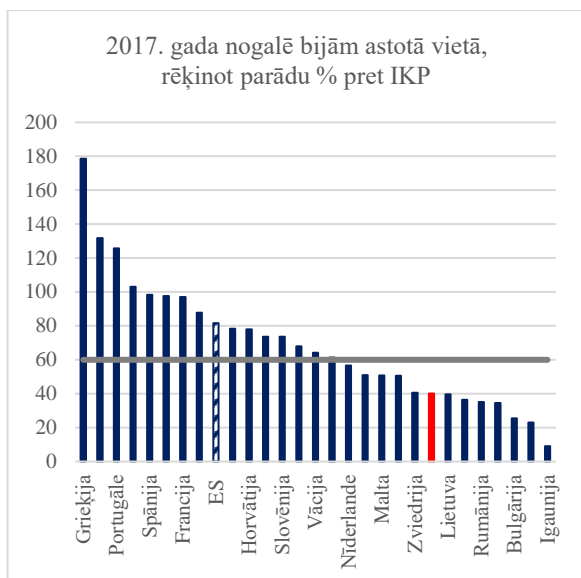
Iedzīvotājiem ir kritisks viedoklis par Valdības spēju reālistiski plānot ieņēmumus un izdevumus, taču, aplūkojot faktiskās novirzes budžeta plānu izpildē, viedoklis varēja būt pozitīvāks. Ja Valdība apmeklētu skolu un iedzīvotājs būtu skolotājs, tad vienīgā labā ziņa ir, ka Valdība saņemtu šajos jautājumos sekmīgu atzīmi, kas tomēr būtu gaužām vāja. Iedzīvotājam lēnītēm jānotic arī, ka pamatus mēs visi jau esam apguvuši, t.sk. arī valsts budžeta veidotāji, un tālāk norit nepārtraukts, darbs slīpējot budžeta izstrādes un izpildes kvalitāti. Fiskālās disciplīnas padome vienā no preses konferencēm jau 2015. gadā spēja atzīt⁶, ka Valdība budžeta jomā ir pelnījusi atzīmi "labi". Tāds būtu arī labs mērķis iedzīvotāju vērtējumam.

Parādu mazināt nedrīkst palielināt

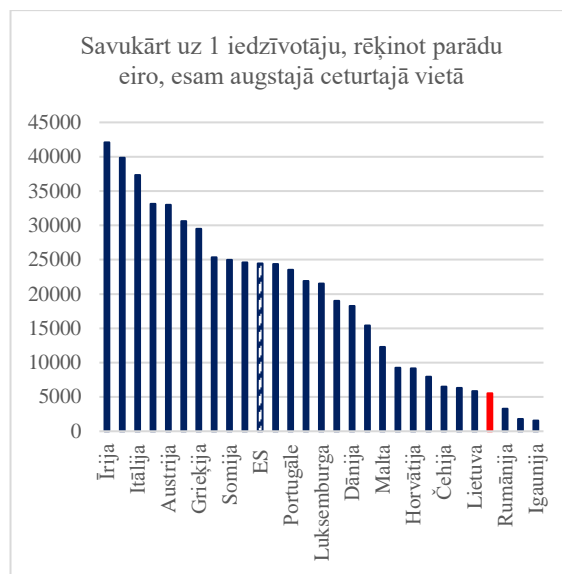
"Aizdot naudu, pazaudēt draugu", laikam ne par velti tautā radies arī šāds teiciens. Iespējams, ka jau vēsturiski ir bijuši gadījumi, kad kādā daļā sabiedrības ir pieļaujama doma par parādu neatdošanu. Taču lai paliek vēsmu apcere. Pirms apskatāties uz to, ka nākamajos divos jautājumos iedzīvotājs ar savām atbildēm ir samērojamāks ar Valdības rīcību (kas ir atšķirībā no iepriekšējiem diviem jautājumiem), pavisam nedaudz vēl par to, kā izskatās Latvijas valsts parāds, salīdzinot ar citām valstīm (sk. 10. un 11. attēlu). **Pēc finanšu krīzes 2008. gadā, kad mūsu parāds pāris gadu laikā uzlēca no zem 10% zīmes līdz pāri par 40% no IKP, neesam vairs parādu daudz kāpinājuši, taču neesam bijuši spējīgi arī to samazināt, lai būtu kāds ietaupījums nākamajām krīzēm.** Taču citu valstu vidū izskatāties pieticīgi un pārāk vēl nenoslogoti, taču tikai viens vien nākamais IKP kritums var potenciāli mūs uznest līdz 60% (Veide, Ķīlis 2015).

⁵ 2018. gada pirmos piecus mēnešus šeit neņemam par piemēru, jo 2017. gadā veiktā nodokļu reforma tomēr maina cilvēku uzvedību, un ir pieļaujamas novirzes no plānotā konkrētu nodokļu līmenī.

⁶ Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums 2015. Pieejams: <http://fdp.gov.lv/25-09-2015-uzraudzibas-zinojums>

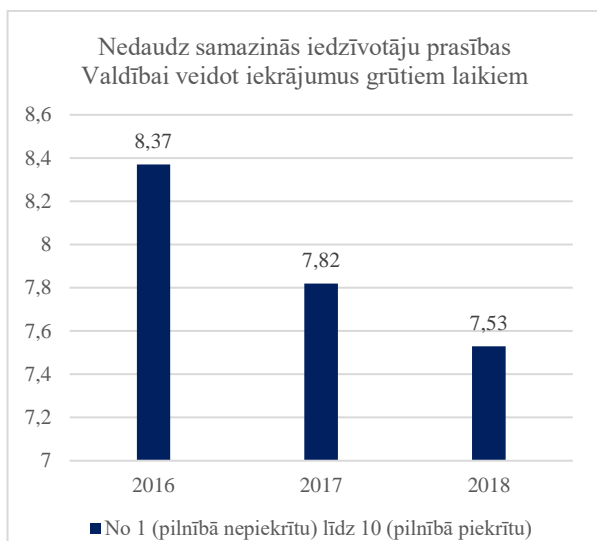

10. attēls. Valsts parādu līmenis ES, % no IKP. Avots: Eurostat.

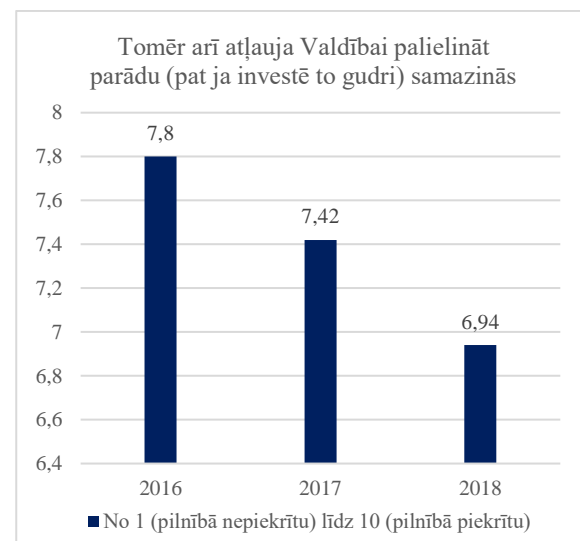

11. attēls. Valsts parāds ES uz 1 iedzīvotāju, eiro. Avots: Eurostat.

Pievērsoties aptaujas atbildēm par iekrājumu veidošanu vai tomēr zaļās gaismas došanu tēriņiem jeb parāda palielināšanai, iedzīvotāji savos uzskatos šoreiz ir nedaudz tuvāki Valdības rīcībai nekā iepriekšējos jautājumos. **No vienas puses mazinās vēlēšanās veidot iekrājumus sliktiem laikiem (sk. 12. attēlu), taču arī parāda palielināšanu, kā atbalstāmu rīcību, iedzīvotāji pieļauj ar katru gadu arvien mazāk (sk. 13. attēlu).**

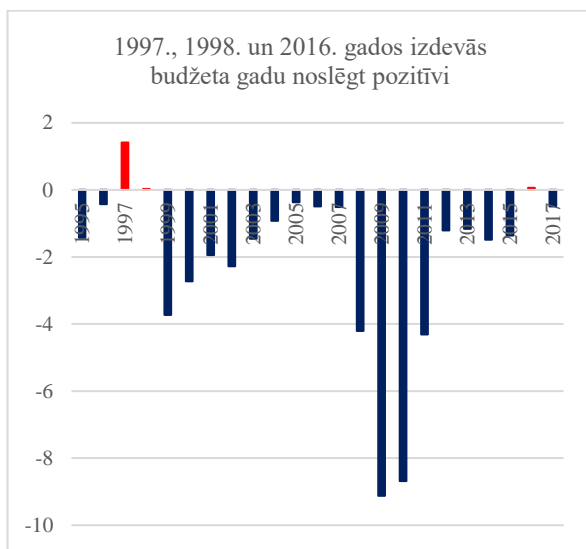
12. attēls. Atbildes uz jautājumu "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat, ka periodā, kad ekonomika strauji aug un attīstās, jāveido iekrājumi grūtiem laikiem", vidējā vērtība no visu repondentu atbildēm. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

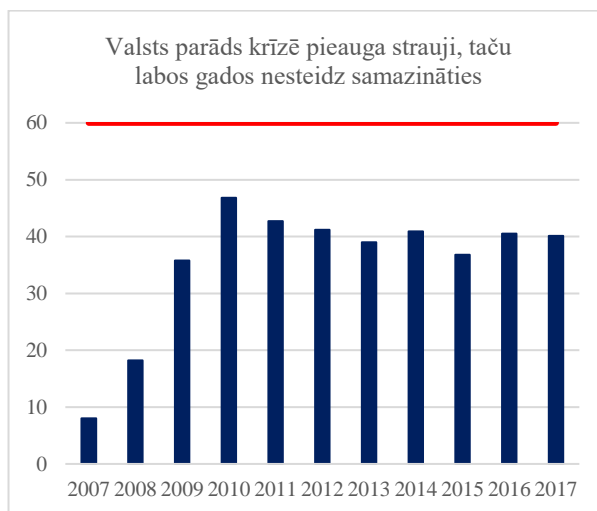
13. attēls. Atbildes uz jautājumu "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat, ka ekonomiskas izaugsmes posmā valsts parādu var palielināt tikai ar nosacījumu, ka nauda tiek investēta projektos vai jomās, kuru pozitīvo ietekmi izjutīs arī nākamās paaudzes", vidējā vērtība no visu repondentu atbildēm. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Atbildes uz abiem augstāk minētajiem jautājumiem ir ar lielāku pārliecību un atbalstu, ja tos salīdzina ar salīdzinoši zemākiem budžeta informācijas pietiekamības (4,64) un budžeta plānošanas novērtējumiem (ieņēmumu pusei 4,07 un izdevumiem 4,00). Neskatoties, ka iedzīvotājos trīs gadu laikā mazinās uzskats par iekrājumu veidošanu, tas tomēr ir vēl salīdzinoši augsts – 7,53 no 10. Līdzīgi arī jautājumā par parāda iespējamo palielināšanu (kur jautājumā tika minēts nosacījums, ka to varētu pieļaut, ja tā palielināšanai ir lieliska atdeve), – atļaujai palielināt parādu vidējā atbilde ir 6,94 no 10.

Lai saskatītu iedzīvotāju atbildēs līdzību ar Valdības nostāju, varam apskatīt, ka arī Valdība nav bijusi naska uz iekrājumu veidošanu jeb tikai trīs reizes neatkarības gados ir bijis budžets ar pārpalikumu (sk. 14. attēlu), taču arī parādu Valdība nav nepalielinājusi tikai dēļ projektu atdeves pieņēmumiem (sk. 15. attēlu).

14. attēls. Deficīts (-) vai pārpalikums (+), % pret IKP, periodā no 1996. līdz 2017. gadam. Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

15. attēls. Latvijas valsts parāds, % no IKP, periodā no 2007. līdz 2017. gadam. Avots: Eurostat.

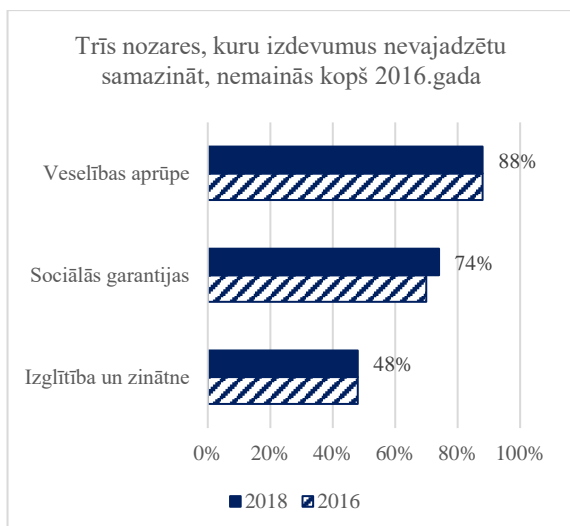
Iedzīvotāji jautājumos par iekrājumu veidošanu vai parāda palielināšanu intuitīvi apliecina par šī fenomena – valsts parāda samazināšanas iespēju – pavisam nevienkāršo dabu. Parādu mazināt nedrīkst palielināt. Komatu arī šajā teikumā ielikt nevaram. Iedzīvotāji atbalsta iekrājumu veidošanu – taču ar lejupejošu tendenci, un arī vienlaikus atbalsta parāda iespēju augt, ja tas ir prātīgi investēts – taču arī ar lejupejošu tendenci. Ja atļauts šeit secināt šādi – iedzīvotāji zināmā mērā apliecina, ka ikdiena jādzīvo nopelnītajos līdzekļos – arvien mazāk domājot par iekrājumiem, bet vienlaikus arī pārdomāti pieejot pie tā, lai nebūtu jārada slogs nākotnes paaudzēm.

Veselības izdevumus samazināt nav brīv', taču pirmās vienmēr drīkst cirt valsts darbinieku algas

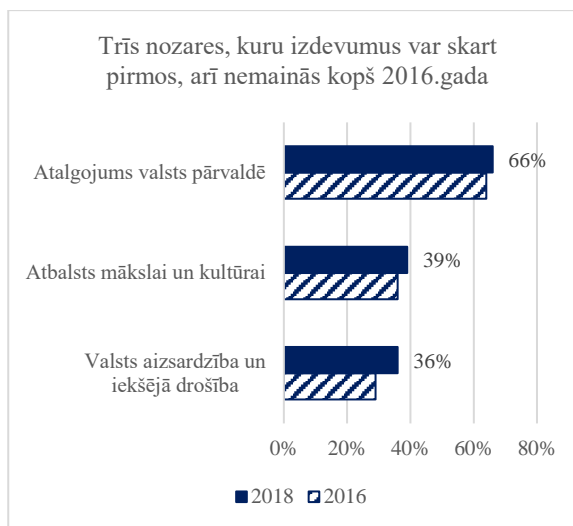
Aptaujā iedzīvotājiem ir iespēja iejusties Valdības ādā, un teikt, kā rīkoties nozaru griezumā kritiskos brīžos. Nākamie divi jautājumi ir par to, kādas nozares vajadzētu cirt pašas pēdējās un kuras drīkst apcirt kā pirmās.

Kopš 2016. gada nemainīgas ir pirmās trīs vietas abos jautājumos. Veselības aprūpe (88% iedzīvotāju uzskata, ka šai nozarei nevajadzētu samazināt finansējumu arī krīzes laikā), sociālās garantijas (74%) un izglītībai un zinātnei (48%) (sk. turpmāk 16. attēlu). Savukārt tās trīs nozares, kuras var griezt kritiskos brīžos kā pirmās, ir atalgojums valsts pārvaldē (66% iedzīvotāju uzskata, ka šos izdevumus, nedalot nozarēs, var izvērtēt kā pirmos), atbalsts mākslai un kultūrai (39%) un valsts aizsardzībai un iekšējai drošībai (36%) (sk. turpmāk 17. attēlu).

Dažkārt ekspertu diskusijās par valsts naudas disciplīnas jautājumiem ir saņemts vērā ņemams padoms – nelietot augstu abstrakcijas pakāpi, kad tiek prezentēti budžeta dati. Arī šīgada aptaujā bija virkne iedzīvotāju, kas atzīmēja to, ka informāciju par budžetu tvēra ielu plakātos (infografikās), kur bija tieši informācija uz kādu vienu vienību – vienu iedzīvotāju, vienu eiro vai tml. Turpinājumā apskatīsim nozaru prioritātes iedzīvotāju skatījumā, salīdzinājumam tieši piedāvāsim šo konkrēto līmeni – aprēķinus uz vienu iedzīvotāju.

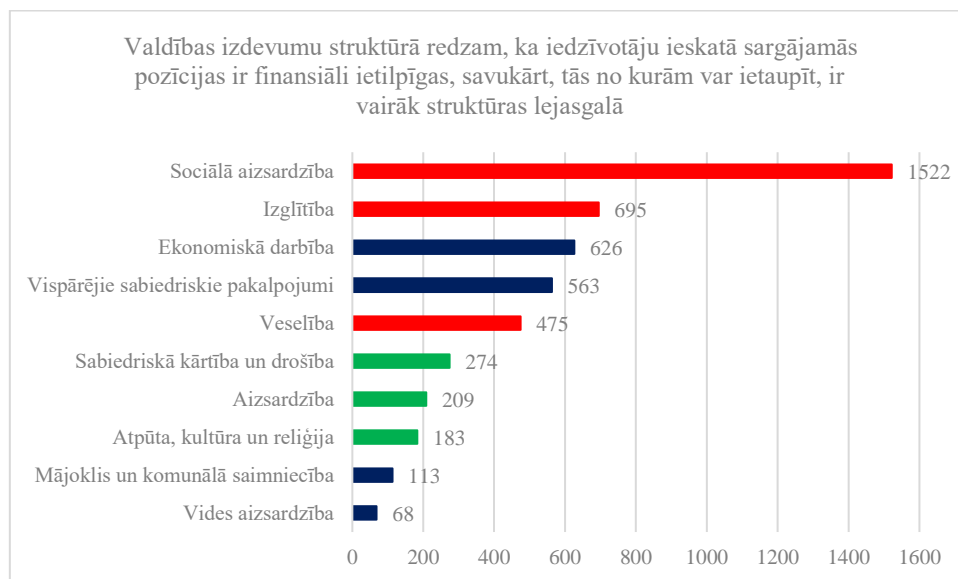

16. attēls. Atbildes uz jautājumu "Gadījumā, ja ir nepieciešams samazināt budžeta izdevumus, kuras četras pozīcijas nevajadzētu skart?", % no visiem respondentiem. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

17. attēls. Atbildes uz jautājumu "Gadījumā, ja ir nepieciešams samazināt budžeta izdevumus, kuras četras pozīcijas jāizvērtē pirmās?", % no visiem respondentiem. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Lai vienkāršāk varētu uztvert iedzīvotāju lēmumu fiskālo efektu jeb efektu šādiem lēmumiem naudas izteiksmē, piedāvājam ielūkoties, kā šie izdevumi izskatās no Valdības puses. Līdzīgi kā valsts parāds, arī šeit skaitļi tiek atspoguļoti uz 1 iedzīvotāju. Vizuāli redzam, ka iedzīvotājs ir saudzīgāks pret Valdībai finansiāli būtiskākām nozarēm (iekrāsots sarkanā tonī).

18. attēls. Latvijas valsts budžeta izdevumi uz 1 iedzīvotāju 2016. gadā, eiro. Avots: Eurostat.

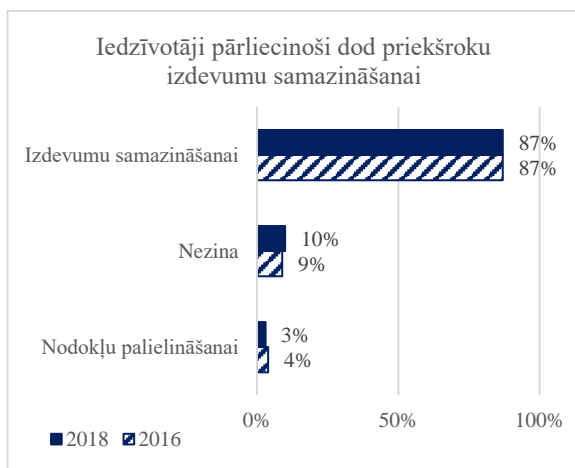
Ja tuvāk skatām valsts pārvaldes atalgojuma samazināšanu, kas ir ārpus nozaru griezuma un katrā nozarē ir tā daļa, kas veido tā saukto valsts pārvaldes atalgojuma daļu. 2016. gada valsts [konsolidētajā] budžetā atlīdzība veidoja 465 eiro uz 1 iedzīvotāju (kopā valsts konsolidētais budžets veido 3960 eiro uz 1 iedzīvotāju). Te gan taisnības labad jāsaaka, ka šajos ciparos nav iekļauta pašvaldību darbinieku atlīdzības daļa.

Iedzīvotāju ieskatā samazināt finansējumu veselībai, sociālajai aizsardzībai un izglītībai drīkst tikai visu pēdējā vietā, savukārt, algas valsts pārvaldē, aizsardzība un atpūta un kultūra ir pirmās, kuras drīkstētu izvērtēt nepieciešamības gadījumā. Tieši šāds pat pirmo trīs vietu sadalījums bija arī 2016. gadā. Salīdzinot iedzīvotāju lēmumu ar Valdības izdevumu nozaru sadalījumu, var skaidri pamanīt, ka

Valdības un iedzīvotāju prioritātes (pēc nozaru struktūras nozīmības) sakrīt – iedzīvotāji arī uzskata par būtiskākām tās nozares, kuras arī ir svarīgākās un ietilpīgākās, ko nodrošina valsts. Diemžēl ja kritiskos brīžos būtu jāsamazina līdzekļi tikai finansiāli maz nodrošinātās nozarēs, tad arī finansiālais ieguvums no samazinājuma varētu nebūt pietiekams, lai turpinātu nodrošināt iepriekšējā apjomā pārējās nozares.

Ja budžetu veidot bez deficīta, tad samazinot izdevumus, nevis palielinot nodokļus

Pēdējais no jautājumiem iedzīvotājiem aptaujas vispārīgajā daļā par valsts naudas disciplīnu bija jautājums, par to, kāds būtu viņu lēmums gadījumā, ja vajadzētu samazināt budžeta deficītu – vai viņi ķertos pie izdevumu samazināšanas vai nodokļu palielināšanas.

19. attēls. Atbildes uz jautājumu "Gadījumā, ja ir nepieciešams samazināt budžeta deficītu, kuram no minētajiem variantiem jādod priekšroka", % no visiem respondentiem. Avots: SKDS aptauja, 2016.-2018.

Šajā jautājumā iedzīvotājiem ir stabils un pārliecinošs viedoklis – 87% iedzīvotāju gan 2016. gadā, gan 2018. gadā uzskata, ka jāsamazina ir budžeta izdevumi, nevis jāpalielina nodokļi (sk. 19. attēlu). Par nodokļu palielināšanu 2016. gadā iestājās vien 4% un 2018. gadā – 3% iedzīvotāju.

Arī šeit, ja veicam salīdzināšanu ar Valdības rīcību, tad aplūkojot pēdējā finanšu krīzē pieņemtos lēmumus, tie bija lielākā mērā saistīti ar izdevumu samazināšanu, nevis ieņēmumu palielināšanu. Latvijas Valdība (Åslund 2015) četrus gadus laikā (2009.-2012. gadi) ieņēmumus palielināja par 6,1% no IKP, bet izdevumus spējot samazināt par 11,4% no IKP. Valdības lēmumu pieņemšana krīzes brīžos un iedzīvotāju ieskats intuitīvi ir līdzīgs.

Ja ir nepiešams samazināt budžeta deficītu, tad izdevumu samazināšana, nevis nodokļu palielināšana, ir tas ceļš, kuru gan 2016. gadā, gan 2018. gadā redz arī iedzīvotājs kā ejamu. Līdz ar to jau trešo gadu īstenotā valsts budžeta izdevumu pārskatīšana ir labs solis šajā virzienā. 2017. gadā Valdībai pārskatot izdevumus izdevās secināt, ka 2018. gadā apmēram 81 milj. eiro un 2019. gadā apmēram 73 milj. eiro varētu tikt izmantoti citiem mērķiem⁷.

⁷ Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums 2017. Pavejams: http://fdp.gov.lv/files/uploaded/FDP_1_08_1499_20171004_FDUZ_bez_pielikumiem.pdf, 8.lpp.

Secinājumi

Lai arī pozitīvi var vērtēt gan informācijas vienkāršošanu, gan profesionālās informācijas pārpilnību, interese par budžeta veidošanu būtiski vājinās. Iespējams tieši informācijas plūsmas intensitāte ietekmē šo mazinājumu un jāmeklē jauna paradigma sabiedrības intereses noturēšanai un budžeta veidošanas caurspīdīguma uzturēšanai un tālākai palielināšanai.

Arvien biežāka iestāžu oficiālo mājaslapu izmantošana budžeta datu izpētei ir lieliska tendence, kura vienlaikus arī uzliek iestādēm papildu atbildību sniegt pēc iespējas caurspīdīgu, plašu un skaidru informāciju. Savukārt tas, ka internets kļūst stabili līdzvērtīgs informācijas avots paralēli iepriekš dominējošai televīzijai, veido zināmu līdzatbildību starp iedzīvotājiem un tiem, kas nodrošina informāciju interneta portālos. Kriticisms un papildu datu pārbaude ir nosacījums abām pusēm – gan lasītājam, gan jebkuram medijam.

Trīs gadu laikā iedzīvotāju uzskati par publiskās informācijas pietiekamību par budžeta izstrādi ir saglabājušies salīdzinoši nemainīgi, lai arī ar nelielu pozitīvu tendenci. Iedzīvotāju uzskats par informācijas pietiekamību nav sasniedzis nākamo novērtējuma pakāpi – "5", neskatoties uz to, ka arvien profesionālāk ir pieejama informācija gan Finanšu ministrijas mājaslapā, gan arī profesionālāk to apgūst iedzīvotājs (par ko liecina pieaugums tieši oficiālo mājaslapu izmantošanā).

Iedzīvotājiem ir kritisks viedoklis par Valdības spēju reālistiski plānot ieņēmumus un izdevumus, taču, aplūkojot faktiskās novirzes budžeta plānu izpildē, viedoklis varēja būt pozitīvāks. Ja Valdība apmeklētu skolu un iedzīvotājs būtu skolotājs, tad vienīgā labā ziņa ir, ka Valdība saņemtu šajos jautājumos sekmīgu atzīmi, kas tomēr būtu gaužām vāja. Iedzīvotājam lēnītēm jānotic arī, ka pamatus mēs visi jau esam apguvuši, t.sk. arī valsts budžeta veidotāji, un tālāk norit nepārtraukts, darbs slīpējot budžeta izstrādes un izpildes kvalitāti. Fiskālās disciplīnas padome vienā no preses konferencēm jau 2015. gadā spēja atzīt, ka Valdība budžeta jomā ir pelnījusi atzīmi "labi". Tāds būtu arī labs mērķis iedzīvotāju vērtējumam.

Iedzīvotāji jautājumos par iekrājumu veidošanu vai parāda palielināšanu intuitīvi apliecina par šī fenomena – valsts parāda samazināšanas iespēju – pavisam nevienkāršo dabu. Parādu mazināt nedrīkst palielināt. Komatu arī šajā teikumā ielikt nevaram. Iedzīvotāji atbalsta iekrājumu veidošanu – taču ar lejupejošu tendenci, un arī vienlaikus atbalsta parāda iespēju augt, ja tas ir prātīgi investēts – taču arī ar lejupejošu tendenci. Ja atļauts šeit secināt šādi – iedzīvotāji zināmā mērā apliecina, ka ikdienu jādzīvo nopelnītajos līdzekļos – arvien mazāk domājot par iekrājumiem, bet vienlaikus arī pārdomāti pieejot pie tā, lai nebūtu jārada slogs nākotnes paaudzēm.

Iedzīvotāju ieskatā samazināt finansējumu veselībai, sociālajai aizsardzībai un izglītībai drīkst tikai visu pēdējā vietā, savukārt, algas valsts pārvaldē, aizsardzība un atpūta un kultūra ir pirmās, kuras drīkstētu izvērtēt nepieciešamības gadījumā. Tieši šāds pat pirmo trīs vietu sadalījums bija arī 2016. gadā. Salīdzinot iedzīvotāju lēmumu ar Valdības izdevumu nozaru sadalījumu, var skaidri pamanīt, ka Valdības un iedzīvotāju prioritātes (pēc nozaru struktūras nozīmības) sakrīt – iedzīvotāji arī uzskata par būtiskākām tās nozares, kuras arī ir svarīgākās un ietilpīgākās, ko nodrošina valsts. Diemžēl ja kritiskos brīžos būtu jāsamazina līdzekļi tikai finansiāli maz nodrošinātās nozarēs, tad arī finansiālais ieguvums no samazinājuma varētu nebūt pietiekams, lai turpinātu nodrošināt iepriekšējā apjomā pārējās nozares.

Ja ir nepiešams samazināt budžeta deficītu, tad izdevumu samazināšana, nevis nodokļu palielināšana, ir tas ceļš, kuru gan 2016. gadā, gan 2018. gadā redz arī iedzīvotājs kā ejamu. Līdz ar to jau trešo gadu īstenotā valsts budžeta izdevumu pārskatīšana ir labs solis šajā virzienā.

Rekomendācija

Oficiālo iestāžu mājaslapās – Finanšu ministrijas, Valsts kases, Valsts ieņēmumu dienesta – kuras ir finanšu nozares vadošās valsts iestādes, budžeta plānošanas un izpildes informācija ir pieejama arvien plašāk un pārskatāmāk. Tomēr ievērojot iedzīvotāju vājo novērtējumu par Valdības spēju plānot un

Lēnā tuvošanās valsts budžetam

Istenot plānus, būtu lietderīgi papildināt publiski pieejamo informāciju ar pārskatāmu informāciju par to, kā gada laikā mainās budžeta plāni – gan ieņēmumi, gan izdevumi – kas pārliecinātu sabiedrību par jebkādu noviržu vienkāršību un pamatotību, t.sk. deputātu prioritāšu salāgošanu un iekļaušanu kopējā nozaru prioritāšu vērtēšanā.

Izmantotā literatūra

1. A.Åslund. Revisiting the Latvian and Greek Financial Crises: The Benefits of Front-Loading Fiscal Adjustment. Econstor, 2015. Pieejams: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/128281/1/826765408.pdf>
2. O.Grigus, V.Kalniņš. Monitoringa ziņojums: Saeima pavirši vērtējusi priekšlikumus 27,9 miljonu sadalei "deputātu kvotās" Providues. <http://providus.lv/article/monitoringa-zinojums-saeima-pavirsi-vertejusi-priekslikumus-27-9-miljonu-sadalei-deputatu-kvotas>
3. S.Pattanayak. Fiscal Transparency Handbook, IMF, April 2018. Pieejams: [http://www.elibrary.imf.org/view/IMF069/24788-9781484331859/24788-9781484331859.xml](http://www.elibrary.imf.org/view/IMF069/24788-9781484331859/24788-9781484331859/24788-9781484331859.xml)
4. E.Veide, E.Ķīlis. Kā jauna krīze ietekmētu Latvijas valsts parādu? 2015. gada decembris. Pieejams: http://fdp.gov.lv/files/uploaded/20151210_GDebt_LV.pdf
5. Centrālā statistikas pārvalde (2008). *On aspects of household social participation*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/en/notikumi/aspects-household-social-participation-27204.html>
6. European Commission (2015a). Eurostat. *Are you an active citizen?* Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170914-1?inheritRedirect=true>
7. European Commission (2015b). Eurostat. *Social participation and integration statistics*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Social_participation_and_integration_statistics#Active_citizenship
8. European Commission (2017a) *Smarter, greener, more inclusive?* Indicators to support the Europe 2020 strategy, 2017 edition. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8113874/KS-EZ-17-001-EN-N.pdf/c810af1c-0980-4a3b-bfdd-f6aa4d8a004e>
9. Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums 2015. Pieejams: <http://fdp.gov.lv/25-09-2015-uzraudzibas-zinojums>
10. Fiskālās disciplīnas uzraudzības ziņojums 2017. Pieejams: <http://fdp.gov.lv/04-10-2017-uzraudzibas-zinojums>
11. Finanšu ministrijas (2015) infografika "Kur paliek nodokļos samaksātie līdzekļi 2016.gadā?" Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/nodokli/51665->
12. Finanšu ministrija (2018). Nodokļu reforma. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/nodoklu_reforma/
13. Policy framework for investment: the 9 key PFI questions on Public governance. OECD 2011. Pieejams: <http://www.oecd.org/investment/toolkit/policyareas/publicgovernance/>
14. Public financial management: ensuring transparent budgets. OECD, July 2012. Pieejams: <http://www.oecd.org/cleangovbiz/toolkit/49827600.pdf>
15. Budget Transparency Toolkit. OECD, October 2017. Pieejams: <http://www.oecd.org/gov/oecd-budget-transparency-toolkit-9789264282070-en.htm>
<http://www.oecd.org/gov/budgeting/budget-transparency-toolkit.pdf>
16. Reviews of Pension Systems: Latvia. OECD, March 2018. Pieejams: <https://www.oecd.org/els/public-pensions/pensions-latvia-2018-presentation-short.pdf>
<https://www.oecd.org/latvia/oecd-reviews-of-pension-systems-latvia-9789264289390-en.htm>
17. Finanšu ministrijas budžeta izstrādes dokumenti. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/valsts_budzets/valsts_budzeta_izstrade/_budzets2019/
18. SKDS aptauja par valsts budžeta disciplīnu 2016., 2017. un 2018. gadā. *Tiks publicēta 2018. gada augustā.*
19. Valsts kases ikmēneša pārskati. Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/parskati/kopbudzeta-izpildes-parskati/menesa-parskati>